

Архивна Прелеза. Кн. I. 1929.
II 1808
VII 2-95

БИБЛИОТЕКА СВОБ. УНИВЕРС.
Вх. № 2640
Получено на XII 1929г.

С. С. Бобчевъ.

ПРАВОСЪДИЕТО ВЪ ЦАРЬ-СИМЕОНОВО ВРЕМЕ.

I.

Нѣма въ източниците подробни и ясни сведения за правосъдието въ царь-Симеоново време. Въобщо за старо-българското право и законодателство липсватъ преки източници, каквито иматъ Руситѣ — Русская Правда на Ярослава, Хърватитѣ — Винодолски, Полицки, Вепринацки и други статuti, Чехитѣ — Конрадова правда и Рядъ права земскаго, Поляцитѣ — Вислицкитѣ статuti и Сърбитѣ — Душановия законникъ. При все това, и въобщо и за Симеоново време, могатъ да се посочатъ редица косвенни и малко-много „уплътвателни“ източници, отъ които може да се сѣди за правото на Стара България, за правосъдието въ царь-Симеоново време. Доста е да напомнимъ тукъ за времето следъ кръщенеито на Преславския дворъ: Отговоритѣ на папа Николая I, Кърмчаята, Законъ Соудный Людъмъ, Хризовулитѣ, Земледѣлный законъ. Въ тѣзи български паметници се срѣщатъ многобройни данни, по които може да се опознае българското право отъ старо време и да се възстанови строя и службата на старото българско правосъдие, а особено това въ царь-Симеоново време, което е предметъ на тѣзи наши бележки.

Не може да има две мнѣния върху въпроса за духовната и материална култура на България при Симеона. Тя е била развита до високо стѣпало. Това е доказано напълно, особено слеаъ разкопкитѣ и находкитѣ въ Абоба-Плиска, Преславъ-Паталейна и Мадара. Тѣзи разкопки разкриха предъ очитѣ на скептици и невѣрующии, че за онуй време творчеството въ изкуство и писменность е било въ цвѣтуеще състояние. Следователно не е просто красива дума, не е преувеличение казването, че Симеоновото царуване е златния вѣкъ на българския исторически животъ. Като се трѣгва даже само отъ тази предпоставка трѣбва веднага да се каже, че и правосъдието не е могло да бѣде изоставено, пренебрегнато, неуредено. Напротивъ, и то ще е било предметъ на грижи въ страната.

Ние имаме и преки посочвания за сѣдии, сѣдилища и сѣдопроизводство въ онуй време. Оставяме на страна, че още Борисъ се домогва за писани закони и се грижи всѣкакъ да се доставятъ таквизъ отъ Римъ или Византия. Въ

отговоритѣ на папа Николая на 100 тѣ запитаваня на българитѣ не на едно мѣсто се говори какъ да се сждятъ и наказватъ известни престѣпни деяния, говори се и за духовенъ сждъ, говори се и за лъжливо обвинение. Пò-преки данни за сждебното дѣло се срѣщатъ въ ЗСЛ., а този паметникъ, безспорно български, е билъ вече на лице, познатъ въ времето на Симеона. Има историко-правни изследователи, които даже приписватъ този източникъ на самия царь Симеонъ. Не малко данни черпимъ въ най-изряднитѣ български източници, каквито сж царскитѣ Хрисовули. Таквизъ се знаятъ, въ повече или пò малко пълненъ текстъ, отъ старото българско царство, но, че е имало Хрисовули и отъ първото царство свидетелствува поменаването за това въ Хрисовула на Константина Тиха, даденъ на Виргинския манастирь Св. Георги, при Скопие.

II.

За сждебното устройство въ епохата на Симеона можемъ да заемемъ преди всичко отъ ЗСЛ. и отъ други поменати домашни източници, отъ обичайно правнитѣ данни и, най-после, по аналогия, отъ даннитѣ за сждилищата, свѣтски и духовни, въ Византия.

Имало е, преди всичко, домашниятъ—челяденъ сждъ, на чело на който е стоялъ стареята домакинъ, сждащъ споредъ обстоятелствата и важноста на предмета — самолично или колегиално въ тѣй наречения задруженъ (семеенъ) съветъ.

По типа на семейния сждъ е билъ уреденъ и развитъ общинскиятъ — възглавяванъ отъ общинския старейшина — сжщо тѣй сждащъ ту самолично, ту задружно съ заседатели, общински старей.

Надъ общинския сждъ е идѣлъ жупскиятъ (околийски или окръженъ)

Тъзи иерархия на народни сждилища е действувала по наредби — материални и процесуални — отъ обичайния народенъ кодексъ, по правни предания. Отъ него се рече, водили предимно и обикновенно, така да ги наречемъ, „короннитѣ“ или „княжески“ сждии и сждилища, съ службата на които сж били облечени кефали или катепани (капитани) — градски управители, воеводи князе или владалци и владаши „царствами“, и по „царству ми“ и севаститѣ — временно делегирани отъ централната власть сждии.

За сждебни ясно очертани инстанции въ снуй време не може да се говори. Правната история знае за уредени инстанции въобще въ пò късно време. Колкото за потжжвания, таквизъ сж можали да ставатъ предъ „пò-горнитѣ“ сждилища и, най-накрая, предъ княжеския или царски върховенъ сждъ, le grand jucticier—на средновѣковната феодална епоха.

Християнството донася въ стара България, редомъ съ новото материално право, изразено въ нѣкои отъ византийскитѣ закони въ Кърмента и нова категория сждилища: духовни. Тѣзи сждилища сж били уредени по типа на съответнитѣ въ Византия. Имало е най-долу презвитерски сждѣ (свещенически или попси), службата на който е била предимно помирителна. На него отговаря сегашниятъ сждѣ на архиерейския намѣстникъ. Истинска първа инстанция е билъ епископскитъ сждѣ на който отговаря сегашниятъ нашъ епархийски съветъ, председателствуванъ отъ епархийския владика-митрополитъ. Следъ това, като последна инстанция, е сществувалъ синодаленъ или патриаршийски сждѣ, възглавяванъ отъ върховния началникъ на българската черкова — патриархъ тѣ. Всички духовни сждилища, както впрочемъ и гражданскитѣ — сж упражнявали отдѣлната си служба съборно (колегиално). Дискреционна или по право дисциплинарна еднолична сждебна власт се е упражнявала при известни маловажни простѣжани или грѣшки. По разширение ведомството на духовния сждѣ — имало е специална манастирска юрисдикция — игуменски сждѣ.

Вѣроятно по образца въ Византия, и въ Симеонова България, за правосждието още е имало особень логотетъ или боляринъ отъ болярския съветъ на Симеона или протосевасть, въ ведомството на когото ще е било цѣлото правосждно дѣло или поне надзора му.

III.

За сждопроизводството въ Симеоново време, както и въобще въ стара България, може да се сжди, преди всичко пакъ отъ обичайния кодексъ. Като спомагателенъ източникъ отъ формална страна може да ни дойде на помощъ Законъ Соудный Людмъ.

Сждебно-обичайната процедура въ народния сждѣ не е била строго опредѣлена, не е била установена както въобще сж обичайнитѣ уредби. Сждията е пристѣпвалъ къмъ „гледање“ и „сждече“ известна препирня безъ никакви формалности. Странитѣ сж се явявали самички. По нѣкога ги викалъ прислужникъ при старецитѣ или короннитѣ сждии. Никаква писмена процедура. Разпитватъ и изслушватъ осжденитѣ, ако има адвокати „чувать се“ и тѣ. Представятъ се и други доказателства. И сждията още тамъ, въ присѣтствието на странитѣ, и обикновенно въ присѣтствието на представители отъ общината, отъ народъ, произнасялъ присжда (решение) и се пристѣпвало къмъ изпълнението ѝ.

Голѣмъ и внушителенъ надзоръ за „пжтно и редно“ въ тоза правораздаване сж били присѣтстващитѣ отъ общината, отъ народа. Това е било „общественото мнѣние“ за онуй време.

Въ ЗСЛ. сж изложени подробни наредби за формал-

ното сждопроизводство. Трудно е да се отговори: дали тѣзи правила сж били изпълнявани и до колко отъ духовнитѣ сждилища, за които най-вѣроятно е съставенъ ЗСЛ., та и отъ „короннитѣ“ сжди.

Тѣзи наредби сж били:

Сждиитѣ викали на сждѣ странитѣ, които носели имена: супърници, отъ пря — препирня, клеветници — отъ клевета, обаждане, наковлаждане и шьпотници отъ шьпота, доносъ.

За доказване на своето право истецътъ (тжжителътъ и ответникътъ) (набѣдениятъ) сж били длъжни да доведатъ много свидетели, наречени още и послухи, но послухитѣ не сж били свидетели по слухъ, а очевидци. Свидетели по слухъ не се слушали. Броятъ на свидетелитѣ не можель да бжде по-малкъ отъ троица за малкитѣ тжжби, седемъ за срѣднитѣ и единадесегъ — за голѣмитѣ. Този брой е особено въ българското сждопроизводство и напомня старитѣ съклетвенници — които сж се клели за правотата и честността на набѣждания и наедно съ него; и тѣ отговаряли съ него за последието отъ лъжливата клетва. И дветѣ страни можели да поставятъ и противопоставятъ свидетели. Качествата на свидетелитѣ, споредъ ЗСЛ., е трѣбвало да бждатъ: 1. истински и боящи се отъ Бога; 2. вещи по случая за който ще ги питатъ, „нарочити“; 3. да нѣматъ омразанито тжжба съ лицето, за което ще показватъ.

Не могатъ да бждатъ свидетели:

1. Тѣзи, които знаятъ нѣщо по слухъ (ст. 21 ЗСЛ.); 2. родители и дѣца, кога има да говорятъ едни противъ други; 3. съпруга противъ съпруга си. Жената е могла да бжде свидетель. „Робитѣ“ т. е. ратаитѣ (resp. парицитѣ и отроцитѣ) могли да свидетелствуватъ, защото тѣ сж били субекти на право.

Ржбошитѣ сж били познати и уважителни доказателства.

Решенията и присждитѣ се изпълнявали отъ особенни еждебно-изпълнителни органи, наречени пристави, прахтори, а по-специално — глобници и глобари — защото събирали глобитѣ. Обикновено осжденитѣ се подчинявали безропотно на сждебната присжда.

Петжвания предъ по-горенъ сждѣ е имало. Собствено оплакванията били насочвани противъ свия сждия зарадъ извършена наредба, за криво решение.

При народния сждѣ оплакванията сж се правяли предъ сбора отъ старей. При „короннитѣ“ сждилища петжванията възлазjali до държавния владетель, до царя. Царь много пжти се явявалъ на сждѣ и издавалъ скорчателни, неотмѣняеми присжди.